

Др Слободан Бељански,
адвокат у Новом Саду

ЈАКОВ ИГЊАТОВИЋ – ПИСАЦ И АДВОКАТ*

У просторијама Адвокатске коморе Војводине налазе се портрети шест знаменитих Војвођана из XVIII и XIX века који су, поред осталог, били и адвокати.¹ Ниједан није стекао славу бавећи се правом. Запамћени су као књижевници, публицисти или политичари. Ништа необично! Поверљивост и упућеност на појединачне случајеве држи претежни део адвокатског посла *intra parietes*, у затвореном кругу судских и канцеларијских архива. Ти послови су по правилу ефемерни, ван арене у којој се замећу велики покрети и преврати. Осим тога, свака другачија афирмација на друштвеној сцени, чинила је основну професију ових истакнутих личности мање приметном, а не ретко и мање успешном.

Једна од њих је Јаков Игњатовић. Историја ће га препознавати као романсијера, прозног писца и аналитичара политичких збивања, не и као адвоката. Ипак, у његовом делу је покренуто неколико важних питања о томе како позив адвоката утиче на осећања и начин размишљања, каквим је моралним и психосоцијалним искушењима подложен и може ли се делити са уметничким стваралаштвом без штете за позив или стваралаштво.

Јаков Игњатовић је рођен 1822. у Сентандреји, где су се настанили његови преци после Велике сеобе крајем XVII века. Рано је остао без роди-

* Изводи из овог рада изнети су на Академији одржаној 26. априла 2014. у оквиру Дана адвокатуре Адвокатске коморе Војводине. Академија је била посвећена Јакову Игњатовићу поводом 125. године од његове смрти.

¹ Јован Мушкатиновић (1743–1809), Јован Стерија Поповић (1806–1856), Јаков Игњатовић (1822–1889), Светозар Милетић (1826–1901), Михаило Полит Десанчић (1833–1920) и Коста Трифковић (1843–1875).

теља, па су бригу о њему водили тутори из породичног круга. У Пешти је отпочео, а у Кечкемету завршио студије права. У септембру 1847. положио је адвокатски испит и у родном граду отворио адвокатску канцеларију. Не задуго. У јуну 1848. постао је градски подбележник у Новом Саду, а само две недеље потом лични секретар Петра Чарнојевића, комесара мађарске револуционарне владе. Почетком септембра поверено му је да у Карловцима уређује *Весник*, званично гласило Војводине. У јануару одлази у Београд и преузима место коуредника *Србских новина*. С јесени прелази у Панчево, а одатле, у периоду о коме има најмање поузданих података, наводно у Париз, Алжир и Цариград.² Од јула 1853, након што је добио Бахов патент за приступ јавној делатности и по други пут положио адвокатски испит, поново је адвокат у Сентандреји. У пролеће наредне године прихватио је место уредника *Лейхойса* и тај посао две године радио упоредо с адвокатским. Адвокатску канцеларију 1856. сели у Будим, али је већ после годину дана затвара да би 1858. прихватио место секретара у карловачкој архидијезези. Када је у марту 1861. обновљен новосадски магистрат, преузима дужност великог бележника града. Истог месеца је у Великом Бечкереку изабран за посланика у Угарском сабору. Крајем августа Сабор је распуштен, у новембру Игњатовић подноси оставку на бележнички положај, а у децембру у Новом Саду отвара адвокатску канцеларију. Непуне две године касније сели се у Даљ. Ту ће најпре бити правозаступник патријаршијских добара даљског спахилука, потом се, уз писање романа, приповедака и чланака,³ бавити земљорадњом и узгајањем стоке, а од 1867, када би му то одобрио осижечки суд, „помало и адвокатуром”.⁴ У Нови Сад се вратио 1879. Следеће три године издавао је и уређивао недељни политички лист. Умро је у Новом Саду 1889.

На надгробном споменику који су му три године касније подигли неименовани пријатељи поткрале су се две грешке. Погрешно је означено да је рођен 1824, а за првог реалисту у српској књижевности пријатељи су написали да је „књижевник-романтичар”. Грешка у години рођења вероватно је последица небрижљивости скопчане са извесним неуредностима у пишчевом животу.⁵ Атрибуирање „књижевник-романтичар” може се објасни-

² Бошков, Ж., *О „ћей мрачних година” Игњайовићева живоћа*, Зборник МС за књижевност и језик, XVII, 1, 1969, 141–145.

³ Објављивао је у *Даници*, *Јавору*, *Српској зори*, *Ошацибини*, темишварском *Народном гласнику*, винковачком *Народњаку*. У Винковцима је 1875. објавио политичку расправу *О источном љишању*. У Даљу настају његова најпознатија књижевна дела: *Чудан свет*, *Васа Решек*, *Увео листак*, *Вечити младожења*, *Тријен сјасен*.

⁴ Бошков, Ж., *Јаков Игњайовић*, Матица српска, Нови Сад, 1988, 113.

⁵ Бошков, Ж., *О години и дану рођења Јакова Игњайовића*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XLII, 1–4, 357–375.

ти чињеницом да се употреба термина „реализам” за књижевни правац, не само код нас, јавила касно и да се појам „романтизам” релативно дуго повезивао са сваким искораком из класицизма и користио широко, као одлика нарави писца, његовог живота и начина на који се залагао за своје идеале. Уосталом, ако књижевни правац, како налазе неки теоретичари, није друго до идеализација емпиријских књижевних факата, тада се у сваком, као верни пратилац идеализације, провлачи и трачак „романтизма”. Ова друга „погрешка”, међутим, као да симболички обележава противречности којих је у Игњатовићевом животу на претек.

Пред сам завршетак студија напустио је Пешту и одметнуо се на војну обуку. Тако се догодило да је дипломирао на Правној академији у Кечкмету полажући последње испите у хусарској униформи. У мају 1848. једва је спасао главу када се у Карловцима, усред наоружаних и националним страстима распаљених противника Угарске, попео на буре и одржао говор о потреби савеза са Мађарима. Иако је у Карловце дошао као велики патриота и борац за остварење националних права, био је ухапшен и изведен пред суд с оптужбом да се као Србин усудио да туђој мађарској ствари служи и против Војводине ради. Говорило се да је током „пет мрачних година” био и у Легији странаца. У даљском периоду, на згражање мале и конзервативне средине, јавно је живео са две жене. Иако у готово сталном сукобу са Матицом српском, није престајао да шаље књижевне радове на њене конкурсе. О патријарху Рајачићу није имао похвално мишљење, али му је био секретар. Без обзира на велико неслагање са Милетићем, припадао је градској управи с Милетићем на челу. Постоје подаци да је био члан међународног тајног удружења „Legio nigra”, које је имало за циљ уништење династија Хабзбурга и Романових. Као непријатељ бечког двора, чак и у Даљу је био под присмотром, па је у полицијским досијеима записано да живи код једне удовице и да се „свакако бави агитацијом у српско-мађарском смислу”. И у земунској Команди нађен је запис да је „одавно познат као особити хушкач и ултра-котер, и као најватренији непријатељ Аустрије”⁶. Залагао се за националну слободу свих европских народа, али је критиковао нападе на своју угарску домовину и негирао да у њој постоји српско политичко питање.⁷ Иако је био упорни поборник српско-мађарске слоге, током уређивања *Весника* под псеудонимом је писао ватрене памфлете против Кошутове политике. Осуђивао је клер, али се залагао за то да

⁶ Бошков, Ж., *Јаков Игњатовић*, op. cit., 118.

⁷ Ковачевић, М. Д., *Јаков Игњатовић – политичка биографија*, Завод за уџбенике, Београд, 2006, 135–137.

се из црквене аутономије одстрани све што даје превагу световно-грађанским снагама.

За Игњатовићев књижевни рад и политички ангажман, за време његовог живота, а и касније, било је више покуда него похвала. Пребацивали су му због језика и стила, оскудне имагинације, слабог моралног осећаја, залагања за Угарску и савез са Мађарима уместо оданости идеји српске Војводине.

Јован Скерлић пише да Игњатовићево дело кипти бројним манама, да је без поетских вредности и чистоте, рађено преко колена, с рогобатним стилем и слабостима у језику, али да је први наш реалист у доба кад је код нас у књижевности царовала романтика, а реализам још није био ни стигао као књижевна идеја, и да је умео, с љубављу према истини, да слика живот у свим његовим облицима.⁸ Иако једнако као и Игњатовић усмерен против панславистичких идеја, строги Скерлић без попушта оцењује да код Игњатовића нема значајних ликова, да је он једнолик и меланхолични сликар моралне људске беде, оријентисан на просечне и вулгарне друштвене згоде,⁹ који је имао нарочите, готово саучесничке симпатије „за пустолове, пропалице, нередовне људе, оне који су искочили из колосека обичнога живота и који сваки час долазе у сукоб са јавним моралом и писаним законима”, а зло чине „из лакоумља или из силовитости свога темперамента”¹⁰.

На формирање Игњатовићеве личности свакако је утицао Сима Милутиновић Сарајлија, кога је упознао још у ђачким данима у Пешти. Истина, Игњатовић није писао попут Симе „како му је магновеније диктирало”, али ипак јесте тако како је Стерија за Симу рекао – да га са књижевничке стране не може прикладније сравнити, него с грудвом руде из здравог окна ископане, у којој „има злата, али има и бакара, и земље, све измешано и непречишћено”¹¹.

Има, наравно, о Игњатовићевом делу и оправдано похвалних оцена, као што је она да су му реченице језгровите, једре и смислом набијене.¹²

Неких својих мана и сам Јаша је био свестан. Признао је да је тако „полиглотско-српским говорио” да се „једио сам на себе”. Својом слабом страном сматрао је и контраст између себе и „српске особености”.¹³ Због сукоба са Милетићем, а једно време и са Змајем, вајкао се: „Ви ме држите

⁸ Скерлић, Ј., *Историја нове српске књижевности*, Рад, Београд, 1953, 355–356.

⁹ Скерлић, Ј., *Јаков Игњатовић – књижевна студија*, Просвета, Београд, 1965, 133, 235.

¹⁰ Скерлић, Ј., Предговор роману *Васа Реићекџић*, СКЗ, Београд, 1913.

¹¹ Поповић, Ј. С., *Песме, проза*, Матица српска, Нови Сад – СКЗ, Београд, 1958, 151.

¹² Бошков, Ж., *Ibidem*, 142.

¹³ Игњатовић, Ј., *Мемоари (2)*, Матица српска, Нови Сад – Јединство, Приштина, 1988, 249.

за велика Мађара, Мађари ме држе за велика Србина... ја сам као магарац бесни преко кога се чобани туку.”

Престроге су опаске о Игњатовићевом слабом моралом осећању. Пре би се могло рећи да је одвише полетан и помало необичан. Како другачије судити о зрелом правнику који закључује да му се, са аспекта јавног морала и земаљских закона, нема шта замерити на томе што је у младости полагао испите уместо других, јер ником није нашкодио, а тај акт иначе припада романтици времена и у јавности се прима као *Jugendstreich*?¹⁴

Био је луцидан хроничар, чија сведочанства дају драгоцене прилоге за историју. Тако је поводом свог првог доласка у Србију 1849. записао да у њој, „а нарочито у Београду, није било никакве особене корпорације адвокатске, већ сваки који се том предао (а било их је свега двојица-тројица вредних пажње) могао је на своју руку радити”, без потребе да има „какав исказ за свршене за то нужне студије”¹⁵. Поводом правосуђа у Мађарској сматрао је да је у јурисдикцијама владала анархија и да мерило за успех није била способност чиновника и адвоката, већ њихове политичке заслуге, посебно оне које се тичу односа према бечкој камарили током револуционарних година. Када пише како с надриписарима треба добро живети, јер они каткад пре допру до судије него адвокати, дотиче се општег места лоше уређене државе чије сенке замрачују хоризонте свега што се о праву учи. Уједно, педесетак година пре Кафке користи слику о корумпираним чиновницима и буцаклијским адвокатима који се провлаче кроз пукотине правосуђа.

Актуелност појединих Игњатовићевих оцена пре се може приписати његовом добром запажању карактера и друштвених прилика, него потреби да генерише и предвиђа. Тако би требало схватити записе о политичкој инертности и понављању грешака код Срба, о нестрпљивости и хватању на галаму, о дилетантизму и несолидности у управљању, о склоности да се говорништвом обмањује публика и о народној болести припадника „српске интелигенције и квазиинтелигенције да се из сујете и користољубља примају и сваког министарског положаја, ма о томе ништа и не знали”. Тако бисмо могли примити и опис двоструке улоге патријарха Рајачића, за кога Јаша иронично каже да је знао „бечкој реакцији верно служити, а Србима уста заћапкати како ће они добити Војводину с територијом, и што је још најлепше, организацију на уставном основу”¹⁶. У огледу написаном пред крај живота осуђује истрајну русофилску некритичност „српских Козака”

¹⁴ Игњатовић, Ј., *Ibidem*, 182.

¹⁵ Игњатовић, Ј., *Ibidem*, 78.

¹⁶ Игњатовић, Ј., *Ibidem*, 134, 168, 250.

и њихову спремност да и по цену пораза властите домовине поздраве победу самодржавне и империјалистичке Русије, која им у историји није донела ништа добро (*Козаци у Срба*).

Игњатовић се адвокатуром није бавио ни радо, ни стално, ни посвећено. Сам каже да је адвокат био силом прилика, јер „ипак нешто морам бити”. Нису му се допадали закони феудалног карактера, некодификовано право и казуистика. А нису му се допадали ни адвокати. Иако је адвокат чест лик у његовој прози, нема тог негативног стереотипа о „адвокатлуку” на који Игњатовић није указао. Тако ћемо прочитати да у фишкарском речнику нема речи „милосрђе”, да је основ правословља провинцијских адвоката био инат, робулистика и камаратско живљење са судијама, да адвокат сматра да није дужан „ни с ким ни разговарати се бадава” и да клијенте без новца прима само ако „таково шта траже где се баш мора добити”, уз услов да онда „напола израђује” (*Чудан свети*). Са неким се изругује због жовијалности и празног живота (*Вечити младожења*), а са неким приказујући их у недоличним згодама (*Адвокаџи као холанер*). Када објашњава да су два његова јунака, адвокати Лисовић и Берберић, међусобно добро живели иако су више странака један против другог заступали, он то неће истаћи као врлину, него да би их омаловажио: „То су фишкарски послови, а и онако врана врани очи не копа” (*Чудан свети*). Други јунак, адвокат Паунковић, прима изгубљен случај само зато што зна да ће, ако га он не прими, клијент отићи другоме, па је боље да он узме новце (*Зазидани несудјеник*). Радо цитира латинску пословицу да више помаже наклоност суда, него параграф законика.

Разумевања ће Игњатовић имати махом за адвокате који се ограђују од свог позива. За једног таквог вели да је „све већма незадовољан био са својом адвокацијом” у којој је све подређено заради, јер „човек који се за већу какву идеју бори, тај не сме грамзити за новцем”. Биће на страни оних код којих емоције преовлађују над разумом, па не могу гледати кад неко губи парницу, нити желе да у таквим случајевима буду „извршително орудије”, чак и ако је то по правди (*Милан Наранџић*). Пише како је почео да у друштвеном животу избегава круг адвоката, не само због тога што му је досадило слушати „алегације, реплике и дуплике, егзекуције, лицитације и све те полемичким, ретко деликатним тоном вођене препирке”, већ и стога што је имао другачије схватање животног позива и свега „што се тиче забаве ума и срца”.

У кључној и готово програмској причи *Појетиа и адвокаџи*, Игњатовић као да прави коначни обрачун са својом професијом: у завршној речи бранилац каже да му никако не лежи на срцу да брани ниткова, лопова и убицу, да ће му суд бесумње рећи да није способан за одбрану када брање-

ника препоручује за вешала, и да он, да то не би дочекао и да му душа не буде више у адвокатском телу, свлачи службену хаљину са себе и напушта позив. „Нећу да живим у таквим оковима, где при сваком кораку у борби за опстанак, за човечанску цел, морам против свог уверења да радим”, већ, напротив, желим у „безграничну природу, где владају вечити закони светски, где ћу наћи оно задовољство, ког у царству параграфа нема”. Премда ће се, тобож, оградити, додавши да не куди сталеж, него „оне који племенитој цели тог сталежа не одговарају”, опаска да се они који би одговарали губе „према већини противних”, показаће ко заправо обележава сталеж, па, дакле, и какав је сам сталеж.

Упадљива је сличност са дневничким записима Достојевског, који је десетак година раније писао о адвокатури као школи лукавства и посезања на све што је добро и могући приговор да напада целу професију одбијао објашњењем да је он само непоправљиви идеалиста који тражи да светиње буду бар мало светије. Штавише, Достојевски је у прилог оваквом приступу, с нескривеном наклоношћу наводио случај неког француског адвоката који је, „убедивши се у току процеса да је његов клијент крив” – у тренутку када је требало да одржи завршну реч, „једноставно устао, поклатио се суду и сео на своје место”!

Ако за „слободног стрелца”, Достојевског, има оправдања, за „инсајдера” Игњатовића много га је мање. Премда је, несумњиво, у праву када описује бројне професионалне аберације, поготово грамзивост, површност и несавесност адвоката, када је реч о лојалности клијенту и недопуштеном поистовећивању са њим, ради о школским примерима неразумевања етичких постулата професије. Отуда многе Јашине оцене делују лаички, наивно и занесењачки. Упркос томе, није лоше стално их имати на уму, као опомену да су странпутице адвокатуре ту, надомак, да непрекидно морамо мотрити на искушења и одлучно им одолевати. Најзад, не смемо занемарити чињеницу да су негативни примери, које је Игњатовић тако штедро описивао, само грађа етичких стандарда.

Иако непрекидно оспораван, Игњатовић је незаобилазан и као родоначелник новог правца у српској књижевности, и као сведок времена, и као корисни критичар, мада у неку руку и „изумитељ”, тамних страна адвокатске професије.